
BRIEVEN VAN OUDGEDIENDEN
een kleine greep uit de historische correspondentie

Catherina II, keizerin van Rusland (1762-1796), was een zeer begaafde vrouw met een grote belangstelling voor het geestesleven van haar tijd. Het is dan ook niet verwonderlijk dat zij veelvuldig contact heeft gezocht met bekende denkers uit deze tijd; van wie zij vooral de grote Voltaire zeer bewonderde. Het contact tussen beiden kwam tot stand, toen Catherina onder een aan Corneille gerichte brief nog een stuk aan Voltaire schreef, Voltaire haar in zijn befaamde sierlijke stijl antwoordde en Catherina zich vervolgens rechtstreeks tot hem richtte.

Petersburg, 9 januari 1767

Monsieur, ik heb zo juist uw brief van 22 december ontvangen, waarin u mij een bepaalde plaats tussen de sterren toewijst. Ik weet niet of dergelijke plaatsen de moeite waard zijn dat men er naar dingt. Ik zou niet graag door enig ander dan u en de waardige vrienden over wie u mij spreekt, in de gelederen van degenen die sedert zo lang door het mensdom zijn aanbeden, worden geplaatst. Werkelijk, hoe weinig eigenliefde men ook heeft, men kan zich onmogelijk als de gelijke verlangen te zien van uien, katten, kalveren, ezelsvellen, ossen, slangen, krokodillen, alle mogelijke beesten, etc., etc. Welk mens zou na deze opsomming tempels wensen?

Laat mij dus alstublieft op aarde, ik zal daar beter gelegenheid vinden uw brieven en die van uw vrienden, d'Alemberts en Diderots, te ontvangen: ik zal er getuige zijn van de ontvankelijkheid waarmee gij in alles wat de grote geesten onzer eeuw betreft, belangstelt, terwijl gij die benaming zo volkomen met hen deelt.

Ongeluk treffe de verdrukkers! die verdienen onder die godheden gerangschikt te worden. Dat is hun ware plaats.

Wees overigens overtuigd, monsieur, dat uw instemming mij zeer aanmoedigt. Het artikel, waarvan ik u inzage geef, dat over de verdraagzaamheid gaat, wordt pas einde volgende zomer gepubliceerd.

Ik herinner mij u in een vorige brief geschreven te hebben wat ik dacht van

het openmaken van de stukken betreffende de aartsbisschop van Novgorod: die prelaatheeft kort geleden nog een blijk gegeven van de gevoelens die u bij hem aanwezig weet. Een man die een boek vertaald had, bracht het hem: hij zei hem dat hij hem raadde het te vernietigen, omdat het de principes behelsde die de verhoudingen tussen Kerk en Staat vaststellen.

Wees overtuigd, monsieur, dat welke titel u ook zou aannemen, die bij mij nooit schade zou doen aan de achting, die men verschuldigd is aan wie met de hele omvang van zijn genie de zaak der mensheid bepleit.

De bijgevoegde brochure zal u doen beoordelen of de rechtvaardigheid aan onze kant is.

Ferney, 27 februari 1767

Madame, uwe keizerlijke majesteit verwaardigt zich dus mij beoordelaar te maken van de grootmoedigheid waarmee zij partij kiest voor het mensdom. Deze beoordelaar is te ^rvedorven, en te zeer overtuigd dat men uw uitnemend geschrift slechts met tyrannieke dwaasheden beantwoorden kan. Geen burgerrechten deelachtig te kunnen zijn omdat men gelooft dat de Heilige Geest alleen uit de Vader voortkomt, lijkt mij zo onzinnig en zo dom, dat ik niet aan zulk een dwaasheid geloven zou, als die van mijn land mij er niet op hadden voorbereid. Ik ben niet geschikt om in uw staatsgeheimen door te dringen; maar ik zou zeer bedrogen uitkomen als uwe majesteit het niet eens werd met de koning van Polen; hij is een filosoof, hij is uit principe verdraagzaam; ik stel mij voor dat u elkaar alle twee zult verstaan als dief en diefjesmaat, voor het welzijn van de mensheid, en tot bespotting van onverdraagzame priesters.

Er zal eens een tijd komen, madame, dat zeg ik altijd, waarin alle licht voor ons uit het Noorden zal komen: uwe keizerlijke majesteit heeft goed praten, ik maak een ster van u en een ster zult u blijven. De kimmerische duisternissen zullen in Spanje blijven; enzullen tenslotte zelfs optrekken. U zult geen ui, geen kat, geen gouden kalf en geen heilige os zijn; u zult niet, horen tot die goden die gegeten worden, u hoort tot degenen die te eten geven. U doet zoveel goeds als u kunt in binnen-en buitenland. Wijzen zullen voor uw apotheose zorgen tijdens uw leven; maar leeft u lang, madame, dat is honderdmaal meer waard dan god te zijn; als u wonderen wilt doen, probeert u dan maar uw klimaat wat warmer te maken. Gezien alles wat uwe majesteit doet, zal ik geloven, dat het pure moedwil van haar is als zij die verandering niet onderneemt; ik ben er enigszins bij geïnteresseerd, want zo gauw u Rusland op de dertigste graad

gebracht hebt in plaats van omtrent de zestigste, zal ik u toestemming vragen om er mijn leven te komen beëindigen; maar op welke plek ik ook vegeteer, ik zal u ondanks uzelf bewonderen, en met de diepste eerbied, madame, uwer keizerlijke majesteit etc.

Het beeld 'Een hoekige magere steile figuur / Een man als uit ijzer gegoten'; dat de dichter H.J. Schimmel van Thorbecke geeft, is nog steeds het meest gangbare. Maar naast een groot staatsman was Thorbecke een groot romanticus. Waarschijnlijk wordt dat laatste wat duidelijker na het lezen van het onderstaand briefje dat Thorbecke op 51-jarige leeftijd schreef aan zijn vrouw Adelheid Solger. Het huwelijk stond bekend als zeer gelukkig.

Leyden of eigenlijk 's Hage, 21 febr. 49

Mijn zoet lief Madonnaatje ! Gij ziet, ik schreef daar onwillekeurig Leyden, alsof ik niets anders dan bij u kon zijn. En zo is het ook inderdaad. Mijn ontwerp van adres, is, na inlassing van één volzin over de nijverheid, gister bij de Commissiedoorgegaan. Het wordt te 12 ure in de Kamer gebracht, en de Sectiën vergaderen onmiddellijk daarna, om er over te raadplegen. Wij, de Commissie, komen vervolgens dezen avond weder bijeen, om na te gaan, of de raadpleging der Sectiën ons aanleiding gaf tot verandering. Ik zal dus helaas ook dezen avond niet kunnen terugkeren. De Commissie zal niet vóór half acht te zamenkomen, en te 8 ure zou men reeds op weg moeten zijn naar den spoortrein. Ik heb weder eene kamer in het Keizershof; ik at gister middag in de witte Societeit; de deliberatie over het adres heeft zeer weinig tijd gekost; maar die, welke er over schoot, kon ik niet gebruiken. Heb medelijden met mij, mijn hartje; en denk aan mij, opdat ik het licht uwer oogen steeds ontmoete. Hoe gaat het met de kinderen ? Herman inzonderheid en klein poesje ? Wil ze allen van pappaatje groeten. Geef mij een zoen mijn Madonnaatje, en heb lief

Uwen THORBECKE

Anders dan Thorbecke schrijft Pieter de la Court van der Voort (1664-1739); een notabele uitde stad Leiden, die grote bekendheid ^{Genoot} als Maecenas van de schilder Willem van Mieris (1662-1747), en auteur van het schone geschrift 'Aanmerkingen over het aanleggen van landhuizen, lusthoven en plantages'. In 1700 maakte De la Court een reis naar Parijs. De volgende brief is gelicht uit de correspondentie die hij toen met zijn vrouw Sara Poelaart voerde.

Zeer lieve huisvrouw,

Geloof vrij, (dat) ik mijn uiterste devoir gedaan heb om U.E. te schrijven, zoals van post tot post geschied is. Ziet hier nu wederom tot dezen dag, en het antwoord op U.E.'s aangename. Zooals U.E. met de stoep en paal gedaan ~~hebt~~, dat is wel, maar ik zou zien, wie (het) meest verlegen was, de Waale met den steen of wij met de stoep. Had ik thuis geweest, ik was voor haar dreigen niet vervaard te meer omdat ik wel gewenscht had, (dat ik) ze nooit gekocht had, en dit omdat ik dan twee schalen van broeder Poelaarts marmeren blokken zou hebben doen afzagen. Nu het echter anders is, is het mij ook goed. Doch ik hoorde nog niets van de plaats of verglaasden vloer. Deze beide (zaken) en ook de fontein in de eetzaal acht ik ~~het~~ allernoodzakelijkste.

Alles wordt in U.E.'s zorg aanbevullen, en voornamelijk, dat (U.E.) zich goed ontspant en niet te veel fruit eet. Was dit zoo slecht als wij het hier hebben, U.E. werd er nooit door in verzoeking gebracht, en deze aanbeveling zou bijgevolg onnoodig zijn.

Dezen dag zal het hier druk zijn: afscheid nemen, pakken, schrijven, etc. Ik zie daar geen gat door. Ondertusschen is het mij lief, (dat) broeder Poelaart morgen ook met ons vertrekt; ik heb voor U.E. een chaise gehuurd voor f 200,- terwijl Z.E. voor zich in een koets voor f 42,- zou hebben kunnen reizen. Dit had Z.E. schier ter aftere doen treden maar ik meende (dat het) beter (was) in compagnie, en terwijl het weer nog goed is en de dagen lang zijn, dan dat Z.E. alleen en in korter dagen zou vertrikken.

Voorts heb ik hier niets anders bij te voegen dan dat ik aan de vrienden mijn dienst doe presenteren, en dat ik Hunne Edelen dank voor de beantwoorde brieven. Onmogelijk is het, dat ik dit schriftelijk kon doen. En (zeg) aan neef van Rooyen dat ik dezen ochtend zal zien, den degen te ruilen. De zwaardvechter is de raisonabeleste man, dien ik hier van dat soort van volk nog gevonden heb. Maar (ik) twijfel of er wel een met een beugel te bekomen zal zijn, omdat niemand die thans zoekt en (het) ook gansch geen mode hier is, (zoo) als al mijn reis-

broeders zien en getuigen kunnen.

Voorts wensch ik U.E. alle bedenkelijk plezier, doch voornamelijk gezondheid, en blijve, zeer waarde en lieve huisvrouw

U.E.'s zeer geaffectioneerde

P. de la Court van der Voort

Tot slot een vrij lange brief van Bismarck, waarin hij de hand vraagt van Johanna von Puttkamer. In plaats van nu zijn a.s. schoonvader een beeld te schetsen van b.v. een gezonde financiële stand van zaken, schrijft hij hem uitvoerig over zijn 'innerlijk leven' en komt zo tot een wonderlijk zelfportret.

Eind December 1846

Zeër geëerde Heer von Puttkamer,

Ik begin dit schrijven met u al dadelijk zijn inhoud te noemen: het is een verzoek om het hoogste, dat gij op deze wereld hebt weg te geven, namelijk om de hand van mejuffrouw uw dochter. Ik ontveins mij niet, dat ik brutaal schijnen moet, wanneer ik bij u, dien ik nog maar kort en slechts uit enkele ontmoetingen ken, aanspraak maak op het sterkste bewijs van vertrouwen, dat gij aan een man kunt schenken. Maar ik weet, dat ik, ook afgezien van alle belemmeringen in ruimte en tijd, die het u moeilijk kunnen maken, zich een oordeel over mij te vormen, uit mijzelf toch nooit in staat kan zijn, uzulke waarborgen te bieden voor de toekomst, dat zij uwerzijds den inzet van een zoo dierbaar pand zouden rechtvaardigen, indien gij niet door vertrouwen op God aanvult, wat het vertrouwen op menschen niet kan bewerkstelligen. Het eenige, dat ik zelf kan doen, is: u met openhartigheid zonder voorbehoud bescheid te geven aangaande mijzelf, voorzover ik er in slaag, mij zelf helder te zien.

Over mijn uiterlijk optreden zal het u gemakkelijk zijn, berichten te krijgen van anderen; ik bepaal mij derhalve tot een weergave van mijn innerlijk leven, dat aan het uiterlijke ten grondslag ligt, en speciaal tot mijn standpunt ten overstaan van het christendom. Daarvoor moet ik eenigszins breedvoerig zijn in mijn uiteenzetting.

Ik ben van mijn vroegste kinderjaren vervreemd van mijn ouderlijk huis en ik ben daarin nooit meer echt 'thuis' geraakt. Van huis uit werd mijn opvoeding beheerscht door het denkbeeld, dat alles ondergeschikt moest blijven aan de ont-

wikkeling van het verstand en aan het vroegtijdige verwerven van positieve kennis. Na een Godsdienst onderricht, dat ik onregelmatig bezocht en dan ook niet begreep, had ik bij mijn aanneming door Schleiermacher op mijn zestiende verjaardag geen ander geloof meer dan bloot deïsme, dat niet lang vrij bleef van pantheïstische invloeden. Het was in die tijd ongeveer, dat ik, niet uit onverschilligheid, doch na rijp overleg, ophield met iedere avond te bidden, gelijk ik van kind af aan gewoon was geweest, en zulks omdat het gebed mij in strijd leek met mijn opvatting van het wezen Gods, daar ik mij voorstelde, dat God óf alles zelf, overeenkomstig zijn alomtegenwoordigheid, bewerkte - dus ook mijn gedachten en mijn wil - zodat Hij als het ware door mijn mond tot zichzelf zou bidden, óf dat het, indien mijn wil van Gods wil onafhankelijk zou zijn, vermetelheid zou inhouden en twijfel aan de onveranderlijkheid, - dus ook aan de volmaaktheid van Gods raadsbesluiten, indien men geloofde, hierop invloed te kunnen uitoefenen door middel van gebeden.

Ik was nog geen volle zeventien jaar oud, toen ik naar de universiteit van Göttingen ging. In de volgende acht jaar bezocht ik mijn ouderlijk huis zelden, mijn vader liet mij inschikkelijk begaan en mijn moeder laakte mij uit de verte, als ik mijn studie en beroepsplichten veronachtzaamde; al het andere meenden zij wel aan hogere leiding te kunnen toevertrouwen. Overigens kreeg ik van geen mens raad of vermaning. Wanneer mij in deze periode studies, die de eierzucht mij nu en dan deed ondernemen of waartoe ledigheid en verveling, de onvermijdelijke begeleiders van al mijn streven, mij aanzetten, al nader brachten tot de ernst des levens, en der eeuwigheid, dan waren het wijsgerige stelsels der Oudheid, slecht-begrepen Hegeliaanse geschriften en bovenal de schijnbare mathematische helderheid van Spinoza, waarin ik bevrediging zocht over hetgeen door het menselijk verstand niet kan worden omvat. Tot aanhoudend denken **hierover** werd ik echter eerst gebracht door mijn eenzaamheid, toen ik na mijn moeders dood, zes of zeven jaar geleden, naar Kniephof ging. Hoewel mijn inzichten hier zich aanvankelijk niet noemenswaardig wijzigden, begon toch spoedig in de eenzaamheid de innerlijke stem hoorbaar te worden en mij veel als ongeoorloofd voor te houden, dat ik vroeger had aan gezien voor iets, dat gerust mócht. Onderwijl bleef mijn streven naar kennis altijd gebannen binnen de cirkel des verstands en voerde het mij bij de lectuur van geschriften als die van Strauss, Feuerbach, Bruno Bauer nog dieper in het doodlopende straatje van de twijfel. Het kwam voor mij vast te staan, dat God aan de mensen de mogelijkheid tot kennis der waarheid had onzegd en dat het aanmatiging was, wanneer men voorgaf, de wil en de plannen van de Heer der wereld te kennen, dat de mens in berustende overgave moest wacht-

en, hoe zijn schepper in het doodsuur over hem beslissen zou en dat ons op aarde Gods wil niet anders wordt geopenbaard dan middels het geweten, dat Hij ons heeft meegegeven als voelhoorn door de duisternissen der wereld. Dat ik bij dit geloof geen vrede vond, behoef ik u niet te zeggen; ik heb menig uur van troosteloze neerslachtigheid doorgemaakt bij de gedachte, dat mijn bestaan, zomede dat van andere mensen, doelloos en onvruchtbaar is, wellicht maar een bijkomstig uitvloeisel der schepping, ontstaand en weer vergaand, zoals stof opstuift bij het rollen van wielen.

Vier jaar geleden ongeveer kwam ik, voor het eerst weer sedert mijn schooltijd, in nader contact met Moritz Blanckenburg en ik vond in hem wat ik tot dusverre in mijn leven niet bezeten had: een vriend. Maar de vurige ijver zijner genegenheid trachtte vergeefs mij door overreding en redetwist te geven wat mij ontbrak: het geloof.

Door Moritz raakte ik inmiddels bekend met het huis en de verdere omgeving van Triglaf, en daar vond ik mensen, voor wie ik mij schaamde, dat ik met het zwakke lichtje van mijn brein had willen onderzoeken hetgeen zo bekwame geesten met kinderlijk geloof voor waar en heilig hielden. Ik zag, dat de leden van deze kring in hun uitelijken werken haast doorgaans voorbeelden waren van wat ik gaarne zou zijn. Dat gerustheid en vrede bij hen woonden, verbaasde mij niet, want dat deze begeleiders van het geloof zijn, had ik nooit betwijfeld, doch het geloof laat zich niet geven en nemen; ik meende in berusting te moeten afwachten, of het ooit mijn deel zou zijn. Spoedig voelde ik mij op mijn plaats in deze kring en ik ervoer een weldadigheid, zoals ik tot dan toe niet had gekend, n.l. een familieleven, dat mij opnam, bijna een vaderland.

Intussen werd ik betrokken bij gebeurtenissen, waarin ik zelf niet handelend was opgetreden en waarover ik verder niets zal medelen, teneinde het geheim van anderen niet te scheneden. Zij hadden op mij een aangrijpende inwerking. Hun feitelijk resultaat was, dat het besef van de vlakheid en de waardeloosheid mijner levenswijze krachtiger in mij werd dan ooit. Door raad van anderen en door eigen verkiezing kwam ik er toe, consequenter, en met beslister onderdrukking van het eigen oordeel dan voorheen, in de Schrift te lezen. Wat in mij ontkiemde, begon te leven, toen ik bij het bericht van het doodelijk ziek worden onzer thans gestorven vriendin in Cardemin, het eerste hartelijke gebed stortte zonder mij te kwellen over de vraag, of dit verstandig was.

20 janvier 1793.

Je demande ~~à la Convention Nationale~~ un délai de trois jours pour
pouvoir me préparer à paraître devant la présence de Dieu. Je
demande pour cela de pouvoir voir ^{librement} la personne que j'indiquerai aux
Commissaires de la Commune, et que cette personne soit à l'abri de toute
inquiétude et crainte pour est Acte de Charité qu'elle remplira auprès de
moi. Je demande ~~à la Convention Nationale~~ d'être délivré de la
surveillance perpétuelle que le Conseil Général a établie depuis quelques
jours.

Je demande dans cet intervalle ^{pouvoir} à voir ma famille quand je le
~~demanderais~~ ^{demanderais} et sans ~~aucun~~ ^{aucun} ~~tenue~~ ^{tenue}. Je desirerois bien que la Convention
Nationale s'occupât tout de suite du sort de ma famille, et qu'elle lui
permît de se retirer librement et convenablement ou elle le jugeroit à
propos.

Je recommande à la bienfaisance de la Nation toutes les personnes qui
m'étoient attachées, il y en a beaucoup qui auroient mis toutes leur
fortune dans leurs charges, et qui n'ayant plus d'appointements
doivent être dans le besoin, et même de celles qui ne vivoient que
de leurs appointements. Dans les pensionnaires il y a beaucoup de
vieillards de femmes et d'enfants qui n'avoient que cela pour vivre.
à la Tour du Temple le 20 Janvier 1793.

D

L M

ARCHIVES
SECT. HIST.
DE NOTAIRES

La Conv. Nat. passée à l'ordre du jour.
L. V. le 20 Jan. 1793. —

Page 222.

1793 N° 1793

7.

III

God heeft mijn toenmalig gebed niet verhoord, maar Hij heeft het ook niet versmaad, want ik heb het vermogen om Hem aan te roepen, niet meer verloren en ik voel, zoal geen vrede, dan toch vertrouwen en levensmoed in mijn binnenste, zoals ik ze sedert lang niet meer kende.

Welke waarde gij toekennen zult aan deze nog maar twee maanden geleden voorgevallen verandering van mijn gemoed, weet ik niet; maar ik hoop, hoe er ook over mij wordt beslist, dat ze niet verloren zal gaan en ik kan U die hoop op geen andere wijze bevestigen dan door onomwonden openhartigheid en trouw in hetgeen ik u, en overigens nog volstrekt niemand, hier heb medegedeeld in de overtuiging, dat God het den oprecht willenden zal laten gelukken.

Ik onthoud mij van iedere betuiging mijner gevoelens en voornemens betreffende mejuffrouw uw dichter, want de stap, die ik ~~thans~~ zet, spreekt daarover met meer kracht en duidelijkheid dan woorden vermogen. Ook met beloften voor de toekomst kunt gij niet gediend zijn, want gij kent de wankelbaarheid van het menschenhart beter dan ik, en mijn enige waarborg voor het welzijn van mejuffrouw uw dochter ligt in mijn gebed om den zegen des Heren.

Historisch merk ik enkel op, dat ik, na dezen zomer mejuffrouw Johanna herhaaldelijk te hebben gezien in Cardemin tijdens ons gemeenschappelijk verblijf aldaar, alleen maar in tijfel ben geweest, of de vervulling mijner wensen met het geluk en de tevredenheid uwer dochter zou overeenstemmen en of mijn zelfvertrouwen niet grooter zou zijn dan mijn krachten, wanneer ik meende, dat zij in mij zou kunnen vinden, wat zij terecht zou mogen verwachten in haren echtgenoot.

In den laatste tijd echter is met het vertrouwen op Gods genade ook het besluit in mij vast geworden, hetwelk ik thans ten uitvoer breng, en te Zimmerhausen heb ik alleen maar tegenover u gezwezen, omdat ik meer te zeggen had dan ik mondeling kon samenvatten.

Gezien de ernstige gewichtigheid van de zaak en gezien den omvang van het offer, dat gij en mevrouw uw gemak eenmaal zult moeten brengen door de scheiding van uw dochter, kan ik nauwelijks hopen, dat uw beslissing over mijn aanzoek onvoorwaardelijk gunstig zal uitvallen. Ik bid u slechts dat gij mij niet de gelegenheid zult ontzeggen, mij over eventuele redenen, die u tot een weigerende beslissing zouden doen besluiten, nader uit te spreken, voordat gij mij definitief afwijst.

Ongetwijfeld is er nog veel, dat ik in dezen brief niet, of niet volledig genoeg, heb uitgedrukt, en natuurlijk ben ik bereid, u over alles, wat gij nog wilt weten, nauwkeurig en eerlijk in te lichten: het belangrijkste geloof ik wel te hebben gezegd.

Ik bid u, mevrouw uwe gemalin mijn eerbiedwaardige groeten over te brengen en welwillend de verzekering te aanvaarden van mijne genegenheit en hoogachting.

BISMARCK

(Deze selectie van brieven van bekende historische figuren is overgenomen uit: 'Wereldhistorie per Post', verz. door Anton van Duinkerken. Amsterdam, s.a. De brieven van Voltaire en Catharina II zijn vertaald door Dr.E. du Perron-de Roos; de brieven van Piter de la Court en Bismarck zijn vertaald door de verzamelaar).

De illustratie op pagina 227 laat de laatste brief van Lodewijk XVI zien, geschreven de dag voor zijn executie 20 januari 1793, waarin hij drie dagen uitstel vraagt om zich op de dood te kunnen voorbereiden. Het werd hem geweigerd.

Fotocopie van het origineel dat zich in het Musée de l'Histoire, Parijs, bevindt.